

Igor CAȘU

Dușmanul de clasă

Represiuni politice, violență și rezistență
în R(A)SS Moldovenească,
1924-1956

Ediția a II-a
revăzută și adăugită

Prefață de Vladimir TISMĂNEANU

CARTIER
i s t o r i c

Cuvânt-înainte la ediția a II-a	9
Prefață.....	11
Introducere	15
Capitolul I Putere și societate în raioanele din stânga Nistrului, 1917-1933. Violență, foamete și colectivizare.....	21
1. Violență și rezistență populară în anii războiului civil din Rusia, 1917-1921.....	21
2. Teroarea Roșie în regiunea transnistreană, 1919-1921.....	24
3. O victimă a Terorii Roșii – basarabeianul Petru Țetva	27
4. Foametea din 1921-1922 și 1924-1926 din stânga Nistrului.....	32
5. Violență și teroare de stat în timpul colectivizării, 1929-1933.....	38
6. Țărani condamnați pentru „agitație antisovietică”: frații Bodiul din Văhvatini, Râbnița	49
7. Sistemul de pașapoarte și represiunea la frontiera cu România: Isidor Sârbu din Corjova, Dubăsari	52
8. Foametea în masă din RASSM, 1932-1933: cauze și consecințe.....	58
9. Reacția populației la foamete: trecerea Nistrului și revolte populare.....	65
10. Privilegiile nomenclaturii în timpul foametei, 1932-1933.....	72
11. În loc de concluzii.....	75
Capitolul II Marea Teroare în RASS Moldovenească, 1937-1938.....	77
1. Marea Teroare în Uniunea Sovietică, 1937-1938: contextul intern și cel extern	77
2. Declanșarea Marii Terori în RASSM, iulie 1937: „operațiunea antichiaburească”	81
3. „Operațiunea română” în RASSM.....	88
4. Epurarea de cadre în RASSM în timpul Marii Terori, 1937-1938	95
5. Condamnarea torționarilor și probe ale folosirii torturii	108
6. În loc de concluzii.....	116
Capitolul III Extinderea terorii comuniste în Basarabia, 1940-1941	119
1. Începutul terorii comuniste: arestări și condamnări politice.....	119

2. Condamnări la moarte	133
3. Masacrul de la Fântâna Albă, 1 aprilie 1941	136
4. Mobilizarea forțată la muncă	140
5. Deportarea în masă din 12-13 iunie 1941.....	144
6. Represiuni față de susținătorii Unirii cu România: Constantin Leancă	163
7. Represiuni pentru apartenență socioprofesională: Ion Furculiță.....	165
8. Condamnări pentru „respectarea legilor României”: primarul găgăuz Ștefan Draganov	170
9. Condamnări politice ale preoților basarabeni: Grigore Celac.....	173
10. Represiuni la începutul războiului sovieto-german: Constantin Ghidei.....	177
11. Represiuni politice în Basarabia de Sud (Ucraina): Nichita Niculcea	181
12. Represiuni politice față de cadrele didactice: Steliana Dan-Hartia	184
13. În loc de concluzii.....	187
Capitolul IV Foamea din 1946-1947: cauze și consecințe	189
1. Foamea din URSS și RSSM, 1946-1947: cadru general	189
2. Politica fiscală a regimului sovietic, 1944-1945	192
3. Primele semnale ale foametei, vara anului 1945 – vara anului 1946	194
4. Rechiziționarea forțată a cerealelor de la țăranii basarabeni, 1945-1946	200
5. Reacția administrației sovietice la primele semnale ale foametei	204
6. August 1946: primul „ajutor” de cereale acordat RSSM	211
7. Cum comentau țăranii fenomenul foametei	219
8. Apogeul foametei, decembrie 1946 – iulie 1947.....	221
9. Represiuni și execuții ale celor care trec hotarul în România pe timpul foametei	226
10. Privilegiile nomenclaturii în timpul foametei din 1946-1947	228
11. Unele concluzii privind foamea din RSSM din anii 1946-1947	231

Capitolul V Deportările în masă în perioada stalinismului târziu, 1949-1951.....	234
1. Deportarea în masă din 6-9 iulie 1949: context sovietic și internațional.....	234
2. Preliminariile și pregătirea operației de deportare.....	237
3. Declanșarea operației „IUG”.....	257
4. Conflicte între MGB și MAI în ajunul și în timpul operației IUG.....	272
5. Numărul deportaților și reacțiile populației.....	279
6. Viața după îmbarcarea în „marfare”.....	284
7. Drama unei familii – familia Crudu, de la deportare la revenirea acasă.....	290
8. Condamnat în 1940, deportat din nou, în 1949: Mihail Gorduza.....	295
10. Deportarea „Martorilor lui Iehova” (1951).....	297
11. Deportările din 1949 și 1951: câteva concluzii.....	299

Capitolul VI Anul 1956 în RSSM: contestarea comunismului în contextul destalinizării și al revoluției maghiare.....	301
1. Destalinizarea: cadru general.....	301
2. Stările de spirit ale comuniștilor și comsomoliștilor: „raportul secret” al lui Hrușciov din 24 februarie 1956.....	304
3. Comuniștii și comsomoliștii: defecțiune sau dorință de schimbare?.....	308
4. Țăranii: atitudini critice și rezistență pasivă.....	318
5. Funcționarii și muncitorii: atitudini „nesănătoase” și „nepatriotice”.....	323
6. „Sectanții”: milenarism sau atitudini „subversive”?.....	325
7. Conflictele dintre intelectuali și impactul lor asupra politicii lingvistice și naționale.....	328
8. Manifestări ale identității naționale românești.....	333
9. De ce KGB-ul și-a slăbit „menghina” în 1956?.....	336
10. Anul 1956 în RSSM: în loc de concluzii.....	338
Încheiere.....	341
Bibliografie selectivă.....	357

Capitolul I

Putere și societate în raioanele din stânga Nistrului, 1917-1933. Violență, foamete și colectivizare

1. Violență și rezistență populară în anii războiului civil din Rusia, 1917-1921

Intrarea Rusiei, în august 1914, în ceea ce s-a numit ulterior Primul Război Mondial, a zdruncinat regimul țarist. Ca urmare a înfrângerilor de pe front și a protestelor sociale, după trei ani de război are loc abdicarea țarului Nikolai I (15 martie 1917, stil nou). Rusia se declară republică democratică, dar timp de aproape jumătate de an fostul imperiu țarist cunoaște o perioadă a dualității puterii (în Ucraina, chiar existau trei autorități paralele, a treia fiind cea a naționaliștilor¹). Autoritatea Guvernului Provizoriu este contestată vehement de către bolșevici, care, după o tentativă eșuată din iulie 1917, reușesc să organizeze o lovitură de stat la 25 octombrie (stil vechi) – 7 noiembrie 1917 (stil nou). Urmările acestui *coup d'état* au fost însă revoluționare, noul regim, condus de Vladimir Lenin (Ulianov), proclamând instaurarea unei noi ordini sociale și politice, bazate pe dictatura proletariatului – de fapt a unei elite de ori-

¹ Serhy Yekelchuk, *Ukraine. Birth of a Modern Nation*, Oxford, Oxford University Press, 2007, p. 68.

gine nemuncitoarească, în prima etapă – și nimicirea din temelii a vechii orânduiri. Noua putere se prezintă a fi una provizorie, până la întrunirea Adunării Constituante, eveniment care are loc la 5 ianuarie 1918. Bolșevicii însă nu dețineau majoritatea, având doar 24 la sută din membrii acesteia (170 din 700 de mandate), ceea ce i-a determinat să o dizolve imediat după prima ședință². Fiind contestat de principalele partide politice și de o parte importantă a populației, regimul bolșevic se impune prin violență. Din primele zile ale noului regim revoluționar de inspirație marxistă, începe lupta împotriva persoanelor aparținând claselor avute, a foștilor funcționari țariști și a intelectualității. Muncitorii și o parte a armatei sunt sprijinul social inițial al bolșevicilor. Dar și țăranii, care salută adoptarea Decretului asupra păcii (primul document emis de regim la câteva ore de la preluarea puterii) și a Decretului asupra pământului, adoptat a doua zi, prin care terenurile agricole erau repartizate celor nevoiași. De la începutul lui 1919, odată cu introducerea *comunismului de război*, relația dintre țărani și noua putere devine una critică, aceasta din urmă introducând confiscarea forțată a tuturor surplusurilor de cereale și anulând relațiile marfă-bani. În zonele rurale sunt trimise brigăzi de rechiziționare forțată a cerealelor, formate din muncitori, iar țăranii care se opuneau erau considerați dușmani ai regimului bolșevic și supuși represaliilor, prin organizarea deportărilor în Siberia, dar și a unor execuții. Violența devine una sistematică și un mijloc esențial de menținere a noii ordini politice. De cealaltă parte, armatele rebelilor, conduse de foști ofițeri țariști, precum Denikin sau Kolceak, sau de numeroase grupuri înarmate, aplică și ei, la rândul lor, violența pe scară largă împotriva țăranilor considerați a fi simpatizanți ai puterii sovietice sau insuficient de cooperanți cu ei. În total, în războiul civil din Rusia au avut de suferit câteva milioane de persoane, dintre care cel puțin 250 de mii au fost victime ale Terorii Roșii³. Numai în primele două luni după declanșarea oficială a

² Alexander Rabinowitch, *The Bolsheviks in Power. The First Year of Soviet Rule in Petrograd*, Bloomington and Indianapolis, Indiana University Press, 2008, p. 104-127.

³ Andrew Christopher, Vasili Mitrokhin, *The Sword and the Shield: The Mitrokhin Archive and the Secret History of the KGB*, New York, Basic Books, p. 28.

Terorii Roșii, în septembrie-octombrie 1918 au fost executate între 10 mii și 15 mii de persoane, mai mult decât executase regimul țarist din motive politice pe parcursul unui secol anterior, de la 1825 până în 1917⁴.

În Ucraina, de care țineau raioanele din stânga Nistrului, în anii 1918-1920 peste un milion de persoane și-au pierdut viața din cauza luptelor dintre diferite formațiuni statale sau cvasistatale, conflicte interne, acțiuni de partizani, raiduri banditești sau pogromuri⁵. În ce privește pogromurile antievreiești, numărul acestora se ridică la cca 900 în Rusia, Ucraina și Bielorusia, dintre care 40 % au fost organizate de către susținătorii lui Petliura, șeful Directoratului ucrainean; 25 % – de către diferiți lideri ucraineni, 17 % – de către armatele generalului Anton Denikin (acesta le tolera, în comparație cu amiralul Aleksandr Kolceak în Siberia, care le-a contracara din toate răspunerile) și 9 % – de către prima armată de cavalerie a lui Budionnii și a altor comandanți bolșevici. Numărul victimelor pogromurilor antievreiești din Ucraina (și Bielorusia) s-ar situa între 180 de mii și 300 de mii pentru anii 1918-1920, numai în perioada decembrie 1918 și decembrie 1919 fiind omorâți aproape 30 de mii de evrei din Ucraina. Printre primele pogromuri împotriva evreilor din zona nistreană sunt cele de la Tiraspol și Bender, din septembrie-octombrie 1917, inițiate de soldați ai armatei ruse, care se supuneau Guvernului Provizoriu condus de Aleksandr Kerenski⁶.

⁴ Nicolas Werth, „A State Against its People: Violence, Repression and Terror in the Soviet Union”, în *The Black Book of Communism. Crimes, Terror, Repression*, Harvard University Press, 1999, p. 78. Asupra conflictelor din timpul războiului civil rus, a se vedea și Andreea Graziosi, *Histoire de l'URSS*, Paris, Presses Universitaires de France, 2010, p. 11-43.

⁵ Timothy Snyder, *The Reconstruction of Nations. Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus, 1569-1999*, New Haven & London, Yale University Press, 2003, p. 137.

⁶ Александр Солженицын, *Двести лет вместе*, часть 2, Москва, Русский путь, 2002, p. 156-157; Г. В. Костырченко, *Тайная политика Сталина: власть и антисемитизм*, Москва, Международные отношения, 2003, p. 56; И. М. Троицкий, „Еврейские погромы на Украине и в Белоруссии 1918-1920 гг.”, în *Книга о русском еврействе, 1917-1967*, Нью Йорк, Союз русских евреев, 1968, p. 56-69; О. В. Будницкий, *Российские евреи между красными и белыми (1917-1921)*, Москва, РОССПЭН, 2005, p. 276-277, 308.

2. Teroarea Roșie în regiunea transnistreană, 1919-1921

Raioanele din stânga Nistrului, incluse după 1924 în Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească, au experimentat regimul sovietic comunist încă de la începuturi, din toamna anului 1917, cu 23 de ani mai mult decât teritoriile basarabene. Respectiv, acestea au cunoscut toate etapele represiunii politice, de la cele îndreptate împotriva elitelor regimului țarist și a țăranilor în timpul războiului civil din Rusia (1918-1921) până la un armistițiu relativ între statul sovietic și țărani, care coincide cu perioada Noii Politici Economice (1921-1928), continuând cu industrializarea, însoțită de colectivizarea forțată, deportări și înfometare (1929-1933) și încheindu-se cu o altă perioadă, în care execuțiile în masă ale țăranilor mai ales, ale unor grupuri etnice, dar și cadre comuniste, ating punctul culminant (*Marea Teroare* sau epurările în masă, 1937-1938). În deceniul care urmează anului 1929, teroarea este una permanentă, schimbându-se frecvent doar grupul-țintă, vizând la un moment dat cu predilecție spațiul rural sau cel urban, varii grupuri socioprofesionale sau comunități etnice⁷.

Unul dintre primele conflicte de amploare dintre țăranii din regiune și noua putere, sovietică, se înregistrează începând cu debutul anului 1919, când la 11 ianuarie Consiliul Comisarilor Poporului din Rusia introduce rechiziționarea obligatorie a surplusului de cereale de la agricultorii individuali. Această decizie echivalează cu o declarație de război la adresa populației rurale. Cum era firesc pentru acele vre-

⁷ Asupra acestui subiect a se vedea David Shearer, *Policing Stalin's Socialism. Repression and Social order in the Soviet Union, 1924-1953*, New Haven and London, Yale University Press, 2009; Terry Martin, „The Origins of Soviet Ethnic Cleansing”, în *Journal of Modern History*, Vol. 70, no. 4 (December 1998), p. 813-861. Primul deceniu de putere sovietică în regiunea transnistreană în ansamblu și, mai ales, în ceea ce privește represiunile politice, este puțin cercetat. Cea mai completă informație la zi asupra subiectului aparține lui Alexei Memei, originar din satul Mălăiești, raionul Dubăsari, care a întreprins investigații mai bine de zece ani în arhiva fostului Institut al Istoriei Partidului de pe lângă CC al PCM de la Chișinău și a adunat decenii la rând și numeroase surse memorialistice ale activului de partid, ale reprezentanților CEKA-OGPU-NKVD și ale militarilor sovietici. A se vedea Alexei Memei, *Teroarea comunistă în RASSM (1924-1940) și RSSM (1944-1947)*, Chișinău, Editura Serebia, 2012.

muri și cum s-a întâmplat, de regulă, și în alte regiuni ale fostului imperiu țarist, nu de puține ori țăranii au opus rezistență armată împotriva a ceea ce ei percepeau drept o politică de jaf organizat a noii puteri. Astfel, numai în mai 1919, documentele oficiale înregistrează înăbușirea în sânge a revoltelor țărănești din Grigoriopol și Codâma. În următoarea lună au avut loc răscoale țărănești în satele Mălăiești, Plosca, Crasnogorca, Teia, Tucmigiu, Speia, Butur și Tâșclac la care au participat cca 10 mii de persoane. Au urmat imediat acțiunile punitive specifice Terorii Roșii, declanșată oficial în septembrie 1918, printr-un ordin al poliției politice, CEKA, drept urmare a atentatului asupra vieții lui Lenin și a asasinării lui Urițki, șeful CEKA de la Petrograd. Numai în comuna Mălăiești (azi în raionul Grigoriopol) au fost executați 50 de țărani rebeli, în timp ce mai multe case ale sătenilor au fost incendiate de către cekiști. Revolte similare, care au necesitat transferarea unor trupe importante ale Armatei Roșii pentru a le înăbuși, au avut loc în lunile iunie-iulie 1919 în localitățile Balta, Ananiev, Pervomaisc, Crivoe Ozero, Plosca, dintre care se evidențiază cea din colonia germană Glikstaal de lângă Grigoriopol. La începutul lui august 1919, în timp ce armatele generalului Denikin se apropiau de Odesa, țăranii nemulțumiți de politica bolșevicilor s-au răsculat și astfel trupele roșii s-au pomenit în încercuire. Au fost executați un număr neidentificat de țărani germani din Glikstaal și ruși de rit vechi din Plosca. Despre tragedia din Plosca a mărturisit ulterior un fost localnic, angajat între timp în slujba Armatei Roșii, Ivan Naumovici Kolesnikov. Acesta a fost pus în situația de a ordona aruncarea a nu mai puțin de 360 de obuze asupra satului său natal, unul dintre care a lovit propria sa casă, contuzionând propriul copil de 5 ani, care s-a stins din viață în scurt timp după deflagrație⁸.

Confruntarea armată între noua putere, bolșevică, pe de-o parte, și țărani, pe de alta, a continuat în 1920. În iulie, serviciile speciale ale Armatei Roșii informau conducerea de la Moscova despre existența unui detașament alcătuit din 300 de țărani locali și condus de coloniști germani din volostea Zaharievsk, județul Tiraspol.

⁸ Alexei Memei, *Teroarea comunistă*, p. 59-62; soarta lui Kolesnikov însuși a fost tragică, el fiind învinuit în timpul Marii Terori că ar fi fost membru al unei organizații contrarevoluționare. A fost arestat pe 8 iunie 1937, condamnat la moarte pe 12 noiembrie și executat pe 22 noiembrie 1937. *Ibidem*, p. 574-575.